

דין נתינת צדקה ומעשר כספים לחייל בשירות חובה

סגן, הרב בניה שושן – רב בה"ד 15

א. הקדמה

ב. ערך נתינת הצדקה

ג. דין חיוב נתינת צדקה לחיילים בשירות חובה

ד. סיכום

א. הקדמה

אחת המצוות החשובות ביהדות היא מצוות הצדקה. על שבחה של מצווה זו, והזכות הגדולה למקימה ניתן למצוא בתורה ובמקורות חז"ל. בין המקורות הבולטים הוזכרה הצדקה: כמצילה מן המוות¹, כמצווה השקולה כנגד כל המצוות², ואף תלויה בגאולה³.

המהות המרכזית העומדת מאחורי מצוות הצדקה היא תיקון החברה, וההקלה על החלשים כלכלית כפי שמובא בספר דברים: "כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נתן לך, לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחיק האביון", וכפירושו של ספר החינוך⁴: "שלא נמנע החסד והצדקה מאחינו בני ישראל וכל שכן מן הקרובים, בדעתנו חולשת עניינם ויש בנו יכולת לסעדם". וכפי שמופיע בספר ויקרא⁵.

יש לציין, שעל אף המקורות הרבים בערך הצדקה והמוסריות שבדבר, ניתן עדיין למצוא אנשים אשר נמנעים מלתת צדקה מסיבות מסוימות. כמו כן ניתן למצוא אנשים שמבינים את ערך הצדקה ואף מוכנים לתרום בעין יפה, אך על פי הדין ההלכתי פטורים מן מצוות הצדקה⁶.

במאמר שלפנינו נבאר לפי הבנתנו את הקושי המרכזי בנתינת צדקה, וכן נציע פתרון

1 משלי י, ב "וצדקה תציל ממות".

2 במסכת בבא בתרא ט, א "שקולה צדקה כנגד כל המצוות".

3 בספר ישעיה נו, א "כה אמר ה': שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וְעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי קְרוּבָה יִשְׁעֵתִי לְבוֹא וְצַדִּיקִי לְהַגְלוֹת".

4 טו, ז.

5 מצווה תעח. על הפסוק הנ"ל.

6 כה, לה-מו. שיש מצווה להחזיק באחינו הדלים ולמנוע מהם להימכר לעבדות ובמידה ונמכרו להתאמץ על

מנת לפדותם.

7 בהמשך יתבאר האם הכוונה שפטורים מצדקה בכלל או רק ממעשרות.

שבעזרתו ננסה לשנות את הגישה של נותן הצדקה, שתהיה בדרך הנכונה ובמינון הנכון אשר קבעו חכמי הדורות.

בחלקו השני של המאמר, נדון הלכה למעשה בשאלה: האם חייל בשירות חובה (שמקבל משכורת צבאית מצומצמת) מחוייב להפריש מעשר כספים?⁸

ב. ערך נתינת הצדקה

א. הקושי בנתינת הצדקה

בילקוט שמעוני⁹ נאמר על דורו של אברהם אבינו: "צדקה הייתה צווחת ואומרת: 'אם אין אברהם עושה אותי - אין מי שיעשה אותי!'". וכן במדרש רבה¹⁰ נכתב:

"הרבה פעמים שאדם מחבב בליבו לעשות מצווה, ויצר הרע שבתוכו אומר: מה לך לעשות מצווה, ואתה מחסר את נכסיך?! עד שאתה נותן לאחרים - תן לבניך..." ובמקום אחר נאמר¹¹: "ישראל - יש מהן עושין צדקה מאליהן, ויש שאם אתה תובען - הם נותנים, ויש שאתה תובען - ואין עושין".

מהמקורות השונים ניתן להבחין שכבר בימי קדם הייתה קיימת התופעה של חוסר מודעות או ההתעלמות ממצוות הצדקה אצל חלק מהעם. לעניות דעתי תופעה זו נובעת מהתפיסה האנושית שהכסף הוא רכושנו - וכוחנו ועוצם ידנו עשו לנו את ממוננו, וכן מהתפיסה שצדקה היא עשיית חסד ולא חובה המוטלת על האדם, ולכן רק אם ברצוני לעשות חסד עם העני - אתן צדקה.

להלן נסביר מספר פתרונות אפשריים לשינוי תפיסת נותן הצדקה.

ב. הפתרון לקושי, שינוי תפיסת נותן הצדקה -

צדקה - צדק ולא חסד, ממון מאת בורא העולם

מצוות הצדקה נקראת בלשון הקודש - צדקה, מלשון צדק, בשונה מהשפה האנגלית בה המילה צדקה מתורגמת גם למילה חסד (charity), שכן לרוב אצל אומות העולם, הנתינה לעני נתפסת כחסד שעושה הנותן לעני, בניגוד לפירוש ביהדות שיש בנתינה זו משום צדק¹². וגדולה מזו למדו חכמים מתשובתה של רות לנעמי במגילת רות, כאשר ביקשה נעמי לדעת

8 השאלה נוגעת לחיילים בשירות החובה דווקא בשל משכורתם המצומצמת, בשונה מאנשי קבע ומילואים שעובדים ומרוויחים משכורת נאה.

9 ישעיהו רמז תמו.

10 פרשת תצוה פרשה לו.

11 שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ו.

12 עיין מורה נבוכים חלק ג פרק נג (ב) בדבריו לפירוש המילה צדקה.

אצל מי ליקטה רות באותו יום תבואה, ענתה רות¹³: "שם האיש, אשר עשיתי עמו היום בעז". ולמדו חז"ל - לא 'עמי' כתוב, אלא 'עמו': ללמדנו שיותר ממה שבעל הבית עושה עם עני - העני עושה עם בעל הבית".

וכן במסכת גיטין¹⁴ ובילקוט שמעוני¹⁵ מובא בעניין הגמול הגדול לנותן הצדקה:

"תנא דבי רבי ישמעאל: כל הגוזז נכסיו ועושה מהם צדקה - ניצול מדינה של גיהינום. משל לשתי רחלות שהיו עוברות בנהר, אחת גזוזה ואחת שאינה גזוזה. גזוזה - עוברת, שאינה גזוזה - אינה עוברת, 'וענתך - לא אַעֲנֶךָ עוד', אמר מר זוטרא: אפילו עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה¹⁶ וכו'".

וכן מצינו במקורות חז"ל מקורות רבים המעודדים את האדם לנתינה מכל הלב, ללא חשש להפסד ולנזק: כפי שמביא התנא במסכת אבות¹⁷: "רבי אלעזר איש ברתותא אומר: תן לו משלו, שאתה ושלך שלו". ופירש רבנו עובדיה מברטנורא: תן לו משלו - לא תמנע מלהתעסק בחפצי שמים בין בגופך בין בממונך, שאינך נותן משלך לא מגופך ולא מממונך, שאתה וממונך שלו.

ואכן רבי אלעזר איש ברתותא היה נאה דורש ונאה מקיים, ובגמרא¹⁸ מסופר עליו שכל פעם שהיו גבאי צדקה רואים אותו, היו מתחמקים ובורחים מפניו, כי דרכו הייתה לתת להם כל מה שהיה בידו. יום אחד יצא לשוק לקנות נדוניה (צרכי חתונה) לבתו. ראוהו גבאי צדקה וברחו מפניו. מיד רץ אחריהם, אמר להם: העבודה (לשון שבועה בעבודת המקדש)! שהם קודמים לבתי. נטל כל מה שהיה לו ונתן להם. נשאר לו זוז אחד¹⁹.

עוד מסופר בעניין הצדקה²⁰ על רב פפא, שהיה עולה בסולם ונשמטה רגלו ועמד ליפול.

13 מדרש זוטא רות פרשה ב.

14 דף ז, ב.

15 נחום רמז תקסא. ולפי משל זה נותן הצדקה משול לרחלה הגזוזה, שגזיתה סייעה בידה לעבור את הנהר המשל גם מבאר כי האדם הנותן מנכסיו וכביכול מחסר מהם - הרי זה לטובתו והדבר יסייע לו בשעת הצורך.

16 יש לעיין האם נאמר כהמלצה טובה או כהלכה.

17 פרק ג משנה ז.

18 תענית כד, א.

19 ובהמשך הגמרא מסופר שבאותו זמן קנה חיטים ובכואו לבייתו השליכם באסם. באה אשתו אמרה לבתו: מה הביא אביך? אמרה לה: כל מה שהביא באסם - הניח. באה לפתוח את דלת האסם, ראתה שהאסם מלא חיטים והן יוצאות דרך סדק הדלת ואין הדלת נפתחת מרוב החיטים. הלכה בתו לבית המדרש ואמרה לו: בוא וראה מה עשה לך אוהבך, הקדוש ברוך הוא! אמר לה: העבודה! הרי חיטים אלו הם הקדש עליך ואין לך בהם חלק, אלא כאחד מעניי ישראל. (אך יש לציין שצריך עיון האם נהג כדין, כאשר לא השאיר אצלו מספיק כסף לספק צורכי ביתו).

20 בבא בתרא י, א.

וחרד על מה נתחייב כמעט במיתה הדומה לסקילה. אמר לו חייא בר רב: שמא עני בא לידך ולא פרנסתו?²¹

הגאון מוילנא²² דרש על הפסוק שעוסק בחיוב נתינת צדקה²³: כִּי לֹא יִחַדֵּל אֶבְיוֹן מִקָּרֵב הָאָרֶץ, עַל כֵּן אֲנֹכִי מְצַנֵּף לְאֹמְרֵי פֶתַח תְּפִתַּח אֶת יָדְךָ לְאֶחִיךָ לְעִנְיָךְ וּלְאֶבְיָנְךָ בְּאַרְצֶךָ: טעמי המקרא במילים פֶּתַח תְּפִתַּח הם: דרגא תביר, כלומר: אם אינו פותח את ידו לתת צדקה לעניים – 'דרגא תביר': המדרגה של הסולם תשבר מתחת רגלו.

והנה דרכו של רבי אלעזר הייתה שרדף אחר הצדקה ונתן בעבורה את כל שבידו, ולפיכך נקרא: 'בר תותא', שהוא חוץ (בר) לחשש שתשבר המדרגה תחת (תותא) רגלו. ונתקיים בו משמים גם שמו אלעזר, שהאל עזרו ונעשה לו נס ונתמלא כל האסם בחיטים כדלעיל, וכמאמר בתו: בוא ראה מה עשה לך אוהבך (הקב"ה). זהו רבי אלעזר איש ברתותא, שאפשר לפרשו גם כרבי אלעזר האיש בן המעלה (המדרגה).

והפירוש על המשנה 'תן לו משלו, שאתה ושלך שלו' – תן לקדוש ברוך הוא ממה שנתן לך. כלומר: תן צדקה או הוצא מממונך לדבר מצווה, מתוך הכרה שכל מה שאתה נותן – לא משלך אתה נותן, אלא משל הקב"ה. שכל מה שיש לך – קבלת ממנו. וכך דרשו²⁴ את הכתוב²⁵: "מי הקדימי ואשלם?" – כלום עשית מזוזה עד שנתתי לך בית?! מעקה – עד שנתתי לך גג?! ציצית – עד שנתתי לך טלית (בגד)?!"

וכן בדוד הוא אומר²⁶: 'כי ממך הכל, ומידך נתנו לך' – הכתוב בדברי הימים מתאר את השמחה הגדולה של העם על הזכות שנפלה בחלקן לתרום לבניין בית המקדש²⁷: "וישמחו העם על התנדבם, כי בלב שלם התנדבו לה". וגם דוד המלך שמח שמחה גדולה". ובראותו את התרומה הגדולה שנאספה, אמר²⁸: "וכי מי אני ומה עמי כי נעצור כוח להתנדב כזאת?! כי ממך הכל, ומידך נתנו לך": רק הידיעה כי כל נתינה שלנו היא אינה שלנו אלא מכוח ידך, ומשלך אנו נותנים לך – היא זו שגרמה שנתנדב כמות כזו. וכן מוכח מהפסוק²⁹: "כל נדיב לבו יביאָה את תרומת ה'", ולא נאמר 'את התרומה אשר יתנו לה', משמע שהכל מידו של הקב"ה ונתינתנו משלו.

21 עיין שם ובדף ט, ב.

22 קול אליהו פרשת ראה, קי.

23 דברים טו, יא.

24 ויקרא רבה כז, ב.

25 איוב מא, ג.

26 דברי הימים א' כט, יד.

27 דברי הימים א' כט, ט.

28 שם יד.

29 שמות לה, ה.

ראיינו עד כה, את חשיבות נתינת הצדקה, את הזכות הגדולה של הנותן ואת ההבנה שהנתינה היא מאת ריבונו של עולם. כעת נסביר את חשיבות נתינת הצדקה שתהיה דווקא באיזון.

ג. הצדקה במידה מאוזנת

הרמב"ם בפירושו למסכת אבות³⁰ מסביר שהמעשים הטובים הם המעשים הממוצעים בין שתי קצוות. בזמן שקצה אחד זה תוספת יתר על המידה ומנגד הקצה השני זה חסרון. לדוגמה: בין הגאווה לבין שפלות הרוח נמצאת הענווה, וכן המידה האמצעית שבין הכעס לבין העדר הרגשת חרפה ובוז היא מידת הסבלנות. כך גם במידת הצדקה – צריך להיות ממוצעים בין שתי הקצוות – הפזרנות, ומנגד הקמצנות. ואם נמצא אדם המפזר מעותיו יתר על המידה – נצווה לנהוג במנהג הכילות (הקמצנות) פעמים מספר, עד שישתנה מעט מפועל פזרנותו.

הרמב"ם מסביר כי זו התרופה הנכונה לכל מידה רעה, והיא להרגיל האדם מעט לקצה השני עד שיתמצע בין שני הקצוות. הרמב"ם מסייג את דבריו וכותב שהחסידיים לא היו מניחים תכונת נפשותיהם תכונה הממוצעת בשווה, והיו נוטים מעט לצד היתר או החסר על דרך הסייג והשמירה, רצונו לומר על דרך המשל שהיו נוטים מן מידת הענווה לצד שפלות הרוח, וכן מן הגבורה לצד מסירת הנפש בסכנות וכן בצדקה לצד הנדבנות יותר.

הרמב"ם מבאר כי זו תרופה לתחלואי הנפש. וזאת לומד הרמב"ם מהפסוק³¹: "זובח תודה יְכַבְּדֵנִי, וְשֵׁם דֶרֶךְ אֲרָאנוּ בִישַׁע אֱלֹקִים": אל תקרי וְשֵׁם אלא וְשֵׁם (מלשון לשום – לשער ולסבור בכל דבר מעשה בעיון ובשיקול הדעת), שצריך להיות הכל במידה שווה ומאוזנת.

כעת נפרט את הדרגות בנתינת הצדקה – מהדרך המהודרת ביותר, ועד הדרך הנמוכה ביותר על פי השולחן ערוך.

ד. הדרגות בנתינת הצדקה (שולחן ערוך)

השולחן ערוך³² כותב בדין הצדקה, שהנתינה צריכה להיות בסבר פנים יפות ובפיוס³³ וששיעור הנתינה יהיה כפי הנכתב לקמן: אם ידו משגת – יתן כפי שהעניים צריכים, ואם אין ידו משגת כל כך – מצווה מן המובחר לתת חמישית (20 אחוז) מהרווחים לצדקה, ומידה בינונית לתת מעשר (10 אחוז) מן הרווחים, והנותן פחות מכך – מקיים את מצוות הצדקה

30 הקדמה פרק ד.

31 תהילים נ, כג.

32 יורה דעה סימן רמט.

33 שם סעיפים ג-ד.

כמידת עיני רעה³⁴. ומכל מקום השו"ע כותב שהאדם לא ימנע מעצמו לתת פחות משליש השקל לשנה, ואם נתן פחות מזה – לא קיים מצוות צדקה³⁵.

השו"ע ממשיך ומונה את סדר העדיפויות בנתינת הצדקה:

"שמונה מעלות יש בצדקה, זו למעלה מזו: מעלה הגדולה שאין למעלה ממנה, המחזיק ביד ישראל המך ונותן לו מתנה, או הלואה, או עושה שותפות, או ממציא לו מלאכה כדי לחזק ידו שלא יצטרך לבריות ולא ישאל, ועל זה נאמר³⁶: והחזקת בו.

פחות מזה – הנותן צדקה לעני ולא ידע למי יתן, ולא ידע העני ממי מקבל. וקרוב לזה – הנותן לקופה של צדקה. ולא יתן אדם לקופה של צדקה אלא אם כן יודע שהממונה עליה נאמן ויודע לנהוג בה כשורה.

פחות מזה: שיודע הנותן למי נותן, ולא ידע העני ממי לוקח, כגון גדולי החכמים שהיו הולכים בסתר ומשליכים המעות בפתחי העניים. וכזה ראוי לעשות, ומעלה טובה היא אם אין ממונים על הצדקה נוהגים כשורה.

פחות מזה: שיודע העני ממי נוטל, ולא ידע הנותן למי נותן, כגון החכמים שהיו צוררים המעות בסדיניהם ומשליכים אותם לאחוריהם, ובאים העניים ונוטלין, כדי שלא יהיה להם בושה. פחות מזה: שיתן לעני בידו, קודם שישאל. פחות מזה: שיתן לו כראוי אחר שישאל. פחות מזה: שיתן לו פחות מהראוי, בסבר פנים יפות.

פחות מזה: שיתן לו בעצב. הגה: ועל כל פנים לא יתפאר האדם בצדקה שנותן. ואם מתפאר – לא די שאינו מקבל שכר, אלא אפילו מענישין אותו עליה. ומ"מ מי שמקדיש דבר לצדקה – מותר לו שיכתוב שמו עליו שיהא לו לזכרון, וראוי לעשות כן"³⁷.

לאחר שהובא לעיל הרקע לקושי בנתינת הצדקה, הדרכים השונות להתמודד מול הבעיה

34 שם סעיף א.

35 שם סעיף ב.

36 במדבר כה, לה.

37 ישנם סימנים נוספים המדברים על הצדקה ונביאם בקצרה. סעיף יד: בנושא חשיבות נתינת הצדקה קודם התפילה. סעיף טו: גבאי צדקה שיש בידם מעות צדקה, ישיאו בהם בתולות עניות, שאין צדקה גדולה מזו. סעיף טז: מובא שיש מי שאומר שמצוות בית הכנסת עדיפה ממצוות צדקה, ומצוות צדקה לנערים ללמוד תורה או לחולים עניים עדיפה ממצוות בית הכנסת. הגה: מה שנוהגין לפסוק צדקה עבור מתים בשעת הזכרת נשמות, מנהג ותיקין הוא, ומהני (מועיל) לנשמותיהם.

ודירוג סדרי העדיפויות בשולחן ערוך, כעת נדון הלכה למעשה בדין חובת נתינת מעשר כספים של חייל צה"ל המשרת בשירות חובה, וכן נלמד מהו היחס בין צדקה שהוזכרה עד כה לבין מעשר כספים.

ג. דין חיוב נתינת צדקה לחיילים בשירות החובה

א. דין מעשרות

המקור הראשון לדין מעשר מופיע בספר בראשית³⁸: "וכל אשר תתן לי - עֶשֶׂר אֶעֱשְׂרֶנּוּ לְךָ". על פסוק זה מפרשים דעת זקנים מבעלי התוספות מדרש: "יעקב אבינו תיקן לתת מעשר מן הממון".

על השאלה איזה סוג דברים אנו נדרשים לעשר, כתבו על כך התוספות בתענית³⁹, שם הובא דברי הספרי על הפסוק⁴⁰ "עֶשֶׂר תִּעְשֹׂר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה", שדין הפרשת מעשר לא נאמר רק בתבואה אלא גם בממון ומסחר, ולמדים זאת מייתור הלשון "את כל תבואת זרעך" שכל הכנסה חייבת במעשר: "ריבית [שמלווה לעכו"ם] ופרקמטיא [מסחר], וכל שאר רווחים". ועוד מובא בדרשות חז"ל: "עשר תעשר - עשר בשביל שתתעשר"⁴¹, "עשר כדי שלא תתחסר"⁴².

תקנה קדומה זו של מעשר אינה מופיעה באופן מפורש בתלמוד ולא בפשט הפסוקים, ולפיכך נחלקו הפוסקים בשאלה מהו מקור המצווה לתת מעשר כספים:

1. לדעת חלק מן הפוסקים⁴³ החיוב מן התורה. הוכחתם כפי שמופיע בתוספות הנ"ל על הפסוק "עשר תעשר". גם לדעת חלק ממפרשי הט"ז החיוב מהתורה, וזאת על פי השוואת הט"ז בין מעשר עני לבין מעשר⁴⁴.
2. יש הסוברים בדברי הט"ז⁴⁵ שהחיוב מדברי חכמים. ולגבי הפסוק "עשר תעשר" לא קשה, כיוון שהפסוק רק אסמכתא בעלמא לחיוב המעשר.
3. הב"ח סובר⁴⁶ שהחיוב מחמת מנהג ובגדר מידת חסידות בלבד, וכן כתב המהר"ם

38 כח, כב.

39 דף ט, ב. ד"ה עשר.

40 דברים יד, כב.

41 שבת קיט, א.

42 תנחומא פרשת ראה, יז.

43 ספר חסידים והגר"א בכתר ראש קכג ובאגרת הגר"א.

44 באר היטב הלכות תרומות ומעשרות קמו, פ.

45 ט"ז יורה דעה סימן שלא, לב.

46 יורה דעה שלא, מו.

מרוטנבורג⁴⁷.

קיימת נפקא מינה הלכתית משמעותית לשאלה מהו מקור החיוב למעשר כספים. במצב שאדם נמצא במצב כלכלי קשה. כאשר נפסוק ע"פ רוב שחיוב מעשר כספים מהתורה, למרות שמצבו הכלכלי קשה, כל עוד הוא לא אנוס – הוא מחוייב לתת.

אך אם נפסוק כדעת רוב הפוסקים שנתנית מעשר כספים הוגדרה על ידי חכמים – מי שמצבו דחוק פטור מנתנית מעשר, ויסתפק בנתנית מתנה קטנה למי שעני ממנו. אבל מי שמצבו דחוק במקצת יהיה חייב במעשר כספים.

ואם נפסוק שנתנית מעשר כספים היא מנהג – גם מי שמצבו דחוק מעט יהיה פטור ממעשר כספים, והמנהג חל רק על אדם רגיל שמתפרנס כממוצע.

שו"ת ציץ אליעזר⁴⁸ סיכם את המחלוקת כך:

"ועיקר מקום הספק שיכול להיות בזה הוא רק זאת אם להכריע שהוא (חובת מעשר כספים היא) מדרבנן או שאינו אלא משום מנהג בלבד של מידת חסידות".

והנטייה הכללית בפוסקים היא שחובת מעשר כספים היא מצד מנהג, וכן משמע מהרמב"ם⁴⁹, טור ושו"ע⁵⁰ שכתבו:

"שדווקא מחוייב (מהתורה) לתת לא פחות משלישית השקל בשנה, ומי שנתן פחות – לא יצא ידי חובת צדקה. והוסיפו שיש דרגות ומעלות בהם אפשר להדר "חמישית מנכסיו – מצווה מן המובחר, ואחד מעשרה בנכסיו – בינוני. פחות מכאן – עין רעה וכו".

אך על אף שמספיק פחות בשביל לצאת ידי חובה, ראוי שיקבל כל אחד על עצמו מנהג זה של מעשר, ובשעה שמקבל – יתנה שהוא יתן את הכסף לכל מטרה שירצה. ואם לא התנה, ונתן מעשרות שלוש פעמים – תוקפו מהתורה.

כעת נעסוק ביחס בין חובת נתנית מעשר כספים, לבין חובת נתנית צדקה.

ב. היחס בין מעשר כספים לצדקה

הובא בסוף החלק הקודם שלדעת הרמב"ם טור ושו"ע מצוות הצדקה היא מהתורה, ומצוות מעשר כספים היא תקנת חכמים, ומטרתה להעריך את סוגי הנתינה בצדקה: "עד חמישית

47 שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג) עד.

48 חלק ט, א.

49 מתנות עניים פרק ז הלכה ה.

50 יורה דעה סימן רמט.

נכסיו - מצווה מן המובחר, ואחד מעשרה מנכסיו - בינוני, פחות מכאן - עין רעה. ולעולם לא ימנע עצמו משלישית השקל בשנה".

משמע שלדעת הפוסקים הנ"ל הצדקה והמעשר הם מצווה אחת. אולם יש החולקים שסוברים שמעשר כספים היא מצווה נפרדת ממצות הצדקה.

נפקא מינה בין שתי השיטות

לשיטת הרמב"ם וסיעתו, המשייכת את המעשרות כחלק ממצוות הצדקה - ייעוד הכסף הוא לעניים בלבד.

ולשיטת החולקים שאינם משייכים את המעשרות כחלק ממצוות הצדקה - מותר להשתמש בכסף למגוון רחב של יעדים כמו צורכי ציבור וכו'.

כעת נעסוק בשאלה האם חייל בשירות חובה מחוייב במעשר כספים.

ג. הדין בחייל בשירות חובה

לפני הכניסה לעומק הדיון בדין חייל בשירות החובה, יש להקדים ולומר שחייל בשירות החובה מקבל מדים, אוכל, שירותי רפואה, משכורת צבאית, וכל ציוד בסיסי שחסר לו. החייל מוגדר כנסמך על שולחן הצבא. כמו כן יש לציין שמשכורת החייל בשירות חובה היא משכורת נמוכה במיוחד - פחות מחצי משכר מינימום ללוחם, וכרבע משכר מינימום למי שאינו לוחם. משכורת זו מכסה עלויות מינימליות לחייל מחוץ לצבא.

הנימוקים לפטור את החייל מנתינת מעשר כספים: הרמ"א כתב⁵¹:

"פרנסת עצמו קודמת לכל אדם, ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו פרנסתו וכו'".

הלכה זו סותרת לכאורה את פסק השו"ע⁵²:

"כל אדם חייב ליתן צדקה. אפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן ממה שיתנו לו וכו'".

51 אורח חיים סימן רנא סעיף ג.

52 אורח חיים סימן רמח סעיף א.

האחרונים⁵³ דנו בשאלה זו:

וניתן לתרץ שהשו"ע דיבר על הפרשת צדקה מינימלית שהיא שליש השקל לשנה שבוה כולם חייבים, והרמ"א דיבר על כספי מעשר, לגביהם ברור שאדם המתפרנס מהצדקה או שפרנסתו עצמו חסרה לו אינו מחוייב לתת מעשר.

ולפיכך נראה לומר שחייל בשירות חובה, שאין ידו משגת ממון מעבר לצרכיו הבסיסיים והוא נתמך מהצבא עם משכורת מינימלית, לכאורה פטור מלתת מעשר כספים, ומחוייב שלא לפחות מנתינת שליש השקל בשנה.

אולם חייל שהוריו תומכים בו ואינו נתמך אך ורק על חשבון הצבא, מעיקר הדין יש מקום להורות לתת מעשר כספים בצורה מלאה.

עוד יש לציין שישנה מחלוקת באחרונים לגבי אופן חישוב המעשר באדם רגיל:

לפי שיטה אחת, אפשר להפריש לאחר ניכוי ההוצאות, ולפי השיטה השנייה, יש להחמיר ולחשב את המעשר קודם ניכוי ההוצאות⁵⁴. אך יש להדגיש שגם לשיטת המחמירים במעשר קודם ניכוי ההוצאות יסכימו שבחיילים הדין יהיה שונה בעקבות המשכורת הזעומה של החייל, כל עוד הוא לא מקבל כסף מהצד וחוסך את משכורתו.

ד. סיכום

המסקנה ממאמר זה, כי ערך הצדקה והמעשרות לא יסולא בפז, ונותן הצדקה הוא המקבל האמיתי. אך הנתינה צריכה להיות במינון, בזמן, ולאדם הנכון כדברי הרמב"ם.

עוד ניתן להסיק כי חייל המשתמש במלוא משכורתו לצורך פרנסתו פטור מנתינת מעשר. כמו כן, חייל המשתמש במשכורתו הצבאית להוצאותיו השוטפות, פטור מהפרשת מעשר כספים גם אם יש לו אמצעים אחרים בהם יכול להתפרנס.

חייל המצליח לחסוך מהכסף או קונה מוצרים מעבר להוצאות השוטפות - חייב בנתינת מעשר. עם כל זאת, חייל הפטור ממעשר כספים אינו פטור מנתינת צדקה (לפחות שליש השקל בשנה).

53 עיין ספר צדקה ומשפט א, ו.

54 ובאריכות: מרן רבי יוסף קארו כתב (שו"ת אבקת רוכל סימן ג) שרק משארית הכסף לאחר ניכוי הוצאות ביתו מחשב מעשר כספים. לעומת זאת החיד"א כתב (ברכ"י סימן רמט סק"ה) שיש להפריש מכל הכנסותיו ללא ניכוי ההוצאות. הגר"א ולדינברג (ציץ אליעזר ט, א) נוקט להקל בזה, אולם מפשטות דברי האחרונים משתמע שיש להחמיר בזה ולחשב את המעשר ללא ניכוי ההוצאות. ואולם לדעת הגר"ע יוסף (יחווה דעת ג סימן עו), אמנם לכתחילה יש להחמיר, אולם בשעת הצורך ניתן לסמוך על שיטה זו.